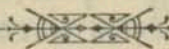

Վերջապէս հեշտ է նկատել, որ օրեկտիւ լիզմը յատուկ է ռացիոնալիզմին, ինչ չափով որ սա իմացութեան օրգանը համարում է մտածութիւնը, որը գերանհատական օրեկտիւ նշանակութիւն ունի և որի միջոցաւ, ըստ ռացիոնալիզմի, կարելի է թափանցել և վերահասու լինել ինքնին իրականութեան: Իսկ սուրբեկտիւ լիզմն էլ յատուկ է էմպիրիզմին, ինչ չափով որ փորձնական ըմբռնութիւնները անհատական են և զուրկ օրեկտիւ արժէքից:

Այսպիսով հիմնական ուղղութիւնները մնում են ռացիոնալիզմն ու էմպիրիզմը, միւսները նրանց բնաւորութեանը յատուկ պատկանելիքներ են. և բոլորովն զրանցից: Եթէ մենք աչքի անցկացնենք թեթեակի էմպիրիզմի և ռացիոնալիզմի ռէալ-պատմական զարգացումը, ինչպէս նա տարածում է ժամանակի գծի վրայ, այնուհետև տանք զրանց տրամաբանական դնահատութիւնը, մենք զրանով պատասխանած կլինենք և դնահատած նաև միւս ուղղութիւնները, ինչ չափով նրանք կախուած են զրանցից: (շարունակելի) Յ. Յ.

ՁԵԻԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԱՐԱԿԱՆ ԳՊՐՈՅՆԵՐՈՒՄ

VI

Մերողական աշխատանք

Ձեռքի զուտ տեսական ուսուցումը վերացական ձևով ժողովրդական դպրոցի աշակերտի համար նոյն չափ ձանձրացուցիչ է, որչափ և անկարևոր (լերաքանչիւր ձև, լինի այն տարածական թէ լեզուային, հետաքրքիր է այն չափով, որչափ նա բովանդակութիւն, իմաստ է երևան հանում: արտայայտութիւն է մի մտքի կամ ներկայացումն մի իրի): Ոչ թէ մաթեմատիկական իմաստութիւն, մեղաժանութիւն կամ զուտ տեսական իմացութիւն պէտք է սանին մատակարարել, այլ նրան պէտք է առաջնորդել դէպի կենդանի կարողութիւն, ձեռքի լեզուի գործնական ըմբռնումը. աւանդման միջոցին միշտ պէտք է աչքի առաջ ունենալ իրականը, այն ամեն կա-

հակադրութեան հետ՝ վերջին (հոգեբանական) ուղղութեանց հակադրութիւնը մի մասնակի արտայայտութիւն է փիլիսոփայական ընդհանուր ուղղութեանց, որոնք աւելի խորն են եւ հիմնական.

նոններն ու օրէնքները, որոնք անհրաժեշտութեամբ չեն բրդ-
խում խօսակցութեան նիւթից, յիշողութեան բեռ են և անար-
ժէք կցորդ գիտութեան:

Մեր նպատակադրութեան համաձայն ձևերի գիտողու-
թիւնը, ներկայացումը և հաշուելը չպէտք է միմիայն զուտ
ձևերի ուսումնասիրութիւն դառնան, այլ լինին ու մնան իրա-
դիտութիւն, ընագիտութիւն և հայրենագիտութիւն:

Ձևագիտութիւնը հայրենագիտութեան ձևական կողմն է
ներկայացնում. թանձրացեալն այստեղ սոսկ դարձ կամ գեկու-
րացիա չէ, կամ նպատակին հասնելու մէկ միջոց, այլ ըստին-
քեան նպատակ. այս մասնագիտութեան կրթիչ ոյժը գտնւում
է իրականի և երկրաչափական ձևականի կապակցութեան մէջ:

Դասուանդութեան միջոցին ընդհանուր արժէքաւորը,
էականը, մնացունը ձեռք բերելու համար յանձնարարելի է
Ֆօրմալ առաիճանների գործադրութիւնը. զուտ մաթեմատի-
կական ապացուցականորութիւնը դուրս է ժողովրդական դըպ-
րոցի սահմաններից:

Ռացիօնալ դասը հայեցողական (իրադնական) դառնալու
համար ոչ միայն պէտք է յենուի ծննդավայրի ձևային աշխարհի
վրայ, այլ և հետևելու է մանկան մայրենի ձևային լեզուին և
հետազօտելու է այն արտայայտութիւնները, որոնք ժամանակի
ընթացքում բերնէ բերան անցնելով մաշուել են, ինչպէս դրամ-
ները՝ ձեռքէ ձեռք անցնելիս. նրանց զրոշմը պէտք է պարզէ,
ձևագիտութեան տեսակէտից լուսաբանէ, հակադարձ կեր-
պով ևս ձևերի պատկերացումները կպարզուեն և կամրանան,
եթէ ընդարձակում են նրանց իրական հիմունքները:

ա) Ձևերի գիտողութիւնը. մեթոդական ինչպիսի ճանա-
պարհով ըմբռնելի պէտք է դարձնել սանին տարածական ձևերը,
նախ պէտք է իրապէս (առարկայապէս) և մանրամասն գիտ-
ողութեան առնուեն մի քանի մարմիններ, որոնք աշակերտներին
լաւ ծանօթ են և որևէ տիպական ձև բացորոշ երևան են հա-
նում. յետոյ աշակերտները կհամեմատեն այդ մարմինները և
կվերացնեն (abstractia) նրանց մէջ եղած ընդհանուր ձևը, կըլիշա-
տակեն վերացուած ձևի ընդհանուր յատկանիշները և կմիաց-
նեն մի գաղափարի կամ գիւղին ըմբռնելի կանոնի ներքոյ: Այս
ճանապարհով ստացած գաղափարը նախապէս ձեռք բերած
նման կամ հակադիր գաղափարների կամ օրէնքների հետ հա-
մեմատելուց և նոր օրինակների նկատմամբ կիրառնելուց յետոյ,
պէտք է անցնել ամրապնդման (Fixierung), (կանոնը գրելով գրա-
տախտակի վրայ կամ տետրակում), որան հետևելու է արդէն
սովորածի զանազանակերպ գործադրութիւնը գործնականում

(վարժութիւն)։ Պէտք է խուսափել յատկանիշները, անունները և գաղափարներ անգիր անել տալուց՝ յիշողութիւնը ծանրաբեռնելուց։ Գործադրութեան աստիճանում աշակերտները պէտք է ձեռք բերած նոր իմացութիւնը տարածեն չսովորած (չյիշատակուած) մարմինների վրայ. ձեռագիտական խնդիրները աշակերտին պէտք է դրդեն ժողովելու հայրենի երկրի ձեռագիտական թանձրացեալ նոր նիւթեր և խորհրդածելու նրանց նպատակի անհրաժեշտութեան և օգտակարութեան մասին. պէտք է խօսուի բնութեան և արուեստի ձևերի նպատակաշարժարութեան և դեղեցկութեան մասին, փորձառական ընդհանուր ձևային օրէնքներ (ոչ խիստ գիտական բանաձևումով) պէտք է մշակուեն առանձին ձևային տիպերի հանդէս դալու և գործադրութեան նկատմամբ։ Ստորին կարգի դպրոցներում օրէնքների բանաձևումը մէկ դի կարելի է թողնել, սակայն ընդհանրապէս օրինակարդութեան և ընդհանուր ճշմարտութիւնների հատկացողութիւնը չպէտք է բացահայտէ թէպէտ հարցերի և խնդիրների նպատակին է (Յ. ձեռական ոստիճան) ամրապնդումն՝ գործադրութեան և վարժութեան միջոցով, բայց յաճախ այդպիսով նաև բուն նիւթն է ճշխանում և խորանում։

Մոդելները և նկարները, որոնք ձևերը վերացական կերպով են ներկայացնում, կարելի է աշակերտներին ի ցոյց դնել միայն այն դէպքում, եթէ նախապէս թանձրացեալ ձևերը գիտողութեան են առնուած եղել. նրանք, ուրեմն, ոչ թէ ելակէտ պէտք է դառնան, այլ մեկնաբանող և պարզաբանող միջոց։

բբ) Ձևերի ներկայացումը.— Ձևերի ներկայացումն ևս, յենուելով ձևերի գիտողութեան վրայ, նոյն մեթոդական աստիճաններն է անցնելու (հայեցողութիւն, գաղափարներ և կանոններ մշակել և բաղմակողմանի գործադրութիւն)։ Ձևերի ներկայացման միջոցին անբռնադրօտի կերպով կարելի է դանել շատ ճշմարտութիւններ. որոշ նիւթեր աշակերտին կարելի է մատչելի դարձնել միմիայն պատկերաւոր ներկայացման միջոցով. (օր. տրամագիծ, կեդրոն)։ Այս խիկ պատճառով ձեռագիտական ներկայացումը չպէտք է մի սոսկ կցորդ նկատուի ձևերի գիտողութեան, այլ պէտք է գրաւէ իր ինքնուրոյն տեղը ձեռագիտութեան դասի մէջ։ Մինչդեռ ձևերի գիտողութեան միջոցին կերպարանքի ամբողջութեան վրայ է ուղղուած մեր ուշադրութիւնը, ներկայացման միջոցին ամբողջ ձևը նախ վեր է լուծւում իր բաղադրիչներին և ապա համադրւում է ամբողջութիւնը։ Ամբողջութեան այս տարրալուծումը համապատասխանում է գիտակցութեան անձկութեանը. ամբողջ պատկերը (ձևային) այնպէս պէտք է ներկայացուի, որ նրա իւրաքանչիւր

մասը գէթ մի անգամ ընկնի դիտակցութեան դիտակէտը, այլապէս ասած՝ պարզ և որոշակի պատկերացուի: Ձևագիտական ներկայացումը վերլուծմամբ և համադրութեամբ կոչուած է ձևերի խոր ըմբռնումն առաջ բերել սանի մէջ, այն ձևագիտութիւնը, որ սահմանափակուած է միմիայն ձևերի դիտողութեամբ և անուշադիր է թողնում ներկայացումը՝ մնում է թերի և ճանապարհի կէտին: Նիւթին նայած պէտք է զանազանել երկու տեսակ ներկայացումն՝ նկարչական և մարմնային. ակններէ է, որ ձևագիտական ներկայացումը առաւելուպէս ծանրանալու է մակարդակների ձևերը նկարելու լրաց, մինչդեռ սարմնային ձևեր (այսպէս կոչուած երկրաչափական մարմիններ) պատրաստելը պէտք է թողնուի աշակերտների տնային աշխատասիրութեանը:

գգ) Ձևերի հաշուումը.— Ձևագիտական հաշիւները պէտքէ առընչութեան մէջ մանեն գործնական կեանքի խնդիրների հետ. որոնք կապ ունեն իրականութեան հետ. հաշուելու մի քանի նման դէպքեր իրար հետ համեմատելուց յետոյ, պէտք է մշակուի հաշուելու ընդհանուր կանոնը, որն յետոյ պէտք է ամրապնդուի վարժութեան շնորհիւ՝ բազմազան իրական օրինակների նկատմամբ գործադրութիւն զանելով: Գործադրութեանը ծառայող խնդիրները (արտածական խնդիրներ) նոր առընչութիւն են հաստատում օովորածի և մանկան փորձառութեան շրջանում գտնուած, քայք տակաւին չմշակուած նիւթի հետ, ուստի և այդպիսի արտածող խնդիրները աւելի ազատ և բարդ ընոյթ են կրում, քան օրէնքի (կանոն) զարգացմանը ծառայող, այսպէս կոչուած՝ ներածող խնդիրները:

Թէ ներածող և թէ արտածող խնդիրները չպէտք է գործունենան մերկ և մեռած թուերի հետ. նրանք պէտք է անհատական և տեղական դրոշմ կրեն և գործնական իմաստ պարունակեն իրենց մէջ. այդ անհրաժեշտ է ամենից առաջ նրա համար, որ աշակերտը տեսնէ, որ ձևագիտական բոլոր ձեռնարկութիւնները պարապ խաղեր չեն, այլ պէտքական են կեանքի համար: Բոլոր խնդիրներն էլ պէտք է իրենց մէջ հարկադրիչ, իրականութիւնից անհրաժեշտաբար ընթող ոյժ ունենան: Եթէ հայրենի երկրի իրականութիւնից վերցրած թանձրացեալ օրինակները արդէն բաւարար չափով լուսաբանուած են և անհատական, տեղային ընոյթ կրող խնդիրները սպառուած, նոր կարելի է դիմել վարագուրուած՝ ընդհանրական (universel) և սեռական (generel) ընոյթ կրող խնդիրների, որոնց լուծման միջոցին աշակերտը պէտք է նախապէս պլանը կազմէ: Ամենից վերջը միայն կարելի է աշակերտներին առաջարկել վերացական

խնդիրներ՝ սոսկ թուերով, որունք արդէն ամբարած պաշարի շնորհիւ կը բերմանան և կ'ենդանանան: Արտածող խնդիրները մեծ նիւթ կարող են մատակարարել տնային աշխատանքի համար:

Բանաձևերը (ֆորմուլա) միանգամայն աւելորդ են. բոլոր մակարդակներն հաշուելիս հիմք պէտք է ընդունել ուղանկիւնութեան մակարդակի տիպական հաշիւը. իսկ բոլոր խորանարդ հաշիւները պէտք է հիմնել ուղանկիւն հատուածակողմի (սեան) խորանարդ հաշուի վերայ, որպէսզի հաշիւները չխճճուեն և միութիւն կազմեն միմիանց հետ ներքին՝ անհրաժեշտ կապով. յիշողութիւնն ևս կ'ահիւստի տեսակէտից, որ կունենայ ամուր նեցուկ:

Նպատակադրմար ձևով պատրաստած լի դատարի մոդելները (աւաղի, ջրի և կշռի չափի համար) միջոցով գիւրին եղանակով հասկանալի կարելի է դարձնել մարմինների բովանդակութեանց հաշուելը:¹⁾

Այլ եւ այլ.

1) Ձևերի գիտողութեան միջոցին աշակերտները իրենց յուշատետրում պէտք է նշանակեն մարմինների ձևերի, մակարդակների, անկիւնների, գծերի, ընութեան և արուեստի, ինչպէս և նպատակադրմար և գեղեցիկ ձևերի մասին կազմած գաղափարները (օրէնքներ, ընդհանուր մտքեր, գաղափարութիւններ և մեկնութիւններ), մինչդեռ ձևերի հաշիւները անելիս պէտք է տետրակի մէջ անցկացնել միայն մի նմուշ օրինակելի հաշիւ և կամ ընդհանուր արժէք ունեցող հաշուելու օրէնքը. մի առանձին տետրակի մէջ էլ պէտք է գծադրուեն ձևերի նկարներ:

2) Լաւ կլինի, որ աշակերտն իր ձեռքի տակ մի խնդրագիրք ունենայ, որը սակայն բացի հաշուի վերաբերեալ խնդիրներից իր մէջ պարունակէ նաև ձևերի գիտողութեան և ներկայացման վերաբերեալ խնդիրներ:²⁾ Վնասակար են այն դասագրքերը, որոնք ձևագիտական դրական իմացութիւնը կազմ և պատրաստ մատակարարում են աշակերտին. ինքնուրոյն կերպով աշխատող ուսուցչի ռան ու ձեռք շղթայում են պատրաստի գասագիրքը թէ ըստ բովանդակութեան և թէ ըստ ձևի.

1) Հայտնի հաշուելու մոդելները կարելի է ստանանալ՝ Lehrmittelhandlung K. Hering. Auerbach 4 Vogt.

2) E. Zeissig und M. Burckhardt, Aufgabenscheit für Formenkunde. 2. Hette. a) Geradflächige Körperformen und Geradlinige Flächen. b) Krummflächige Körperformen und krummlinige Flächen.

3) Պժտագրական (գրաֆիկ) ներկայացման համար աշակերտն իր ձեռքի տակ պէտք է ունենայ մի քանոն՝ մի երեսը մետրային միւսը արշինի բաժանումներով, մի անկիւնաչափ (փայտէ ուղանկիւն եռանկիւնի), մի տրանսպորտէր և մի կարկին:

4) Մի յատուկ նախապատրաստական իրազննական ընթացքի պէտքութիւն չկայ, որովհետեւ ձեռագիրտութիւնը իր ամբողջ ընթացքում իրազննարար է աւանդուելու:

(շարունակելի)

Ա. Ո.

ՄԵՂԱՆՁՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՅԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

(1910 թ. թերթերից).

Նոր լեզուի մշակութեան զաղափարն է՝ որքան կարելի է, շատ եւ առաւել մեծ քաղմութեան հասկանալի կերպով խօսել:

Մ. Նալբանդեանց.

Լեզուն զեղեցիկ ըլլալու համար պէտք է ըլլայ պարզ՝ Լեզուն պարզ կրլայ՝ երբ... զաղափարի մը՝ զոր ամեն մարդ ունի՝ իրի մը, զոր ամեն մարդ կճանչնա, զոր ծողումեան մը՝ զոր ամեն մարդ կկրէ, կարուի այն անունը, զոր ամեն մարդ կուտայ:

Հ. Ն. Անդրիկեան.

Պարբերական թերթ կամ թերթեր կարգացողներն, անշուշտ միակերպ չեն վերաբերում գործին: Ոմանք կարգում են՝ իմանալու կեանքի անցուղարձերը, ոմանք՝ նորոյթներ իմանալը և այլն: Շատ հաւանական է, սակայն, որ այդ բոլորի հետ միասին դասուեն կարգացողներ, որոնք առանձին ուշք չեն տալիս գործնելիս այլ և յօդուածի ձևի, լեզուի հայացիութեան և իմաստի պարզութեան վրա:

Ես, գոնէ, մէկն եմ այդ վերջիններեցի և ուզեմ՝ չուզեմ, ուշք եմ դարձնում գրութեան այդ կողմի վրա էլ: Աւելին կասեմ. ոչ-հայ ձևերն ու անկանոնութիւններն ուղղակի ծակում են աչքերս: Այդպիսի դէպքերում, ըստ կարգացած մի կողմի է մնում, իսկ գրութեան որևէ օտարալի ձև կամ բան՝ ուղղակի կլանում է բոլոր ուշքս: